

Úvod do syntaxe

Mojmír Dočekal

JS 2023

Rozdíl mezi derivací a flexí

- jeden z klasických problémů tradiční gramatiky: rozdíl mezi morfologií a slovtvorbou;
- většinou se předpokládalo, že je to velmi důležitý rozdíl, ale nikomu se ho nepodařilo definovat;
- klasické přístupy:
 - **produktivita**: flexe je kompletně produktivní X derivace je idyosynkraticky omezená – defektivní paradigmata;
 - problémy: některé derivační procesy jsou zcela produktivní: nominalizace v angličtině nebo v češtině;
 - většinou je flexe produktivnější než derivace, ale není to 100% kritérium;

- **změna kategorie:** derivace ano, flexe ne: mnohé derivační procesy tvoří deriváty v rámci stejného slovního druhu (deminutiva, *rybář*);
- nejkonzervativnější přístup: **extenze:** flexe: pád, číslo, rod, osoba;
 - taky problém: některé kategorie jsou flexí v jednom jazyce a derivací v jiném: diminutiva/augmentativa v jazyce Fula (africký jazyk): každé N ve Fule patří do paradigmatu sedmi možností: sg., pl., diminutivum, pejotativní diminutivum, diminutivní plurál a augmentativum, augmentativní plurál – ta se pak projevuje i na shodě uvnitř NP i na slovese;

- fundamentální vhled: flexe koresponduje ke změnám v **paradigmatu** jednoho lexikální itemu, zatímco derivace vytváří nový lexikální item;
- problém je, jak definovat paradigma – běžně do něj zahrnujeme *myslím, myslíš, myslé, budu myslet*, ale ne *myšlenka*, ale jakákoliv necirkulární definice neexistuje;
- centrální hypotéza:

(1) Flektivní morfologie je relevantní pro syntax.

- je potřeba mít necirkulární definici toho, co to je syntakticky dostupný;
- to jde poměrně lehce: syntax se zabývá vztahy mezi slovy uvnitř větších struktur (fráze, věty, ...) X morfologie se zabývá vnitřní strukturou slov;
- syntaktická vlastnost: taková vlastnost, která je přiřazena slovu na základě vztahu k větší syntaktické struktuře;

- pěkně funguje: pád, shoda;
- problém: čas a aspekt – na první pohled by to mohly být derivační kategorie;
- nicméně v jazycích jako čeština to tak není:

(2) Petr viděl Karla odjíždět ve svém autě.

(3) Petr viděl, že Karel odjíždí ve svém autě.

- T je dokonce hlava věty;
- podobně aspekt:

(4) a. *Petr seděl matraci.
b. Petr proseděl matraci.

(5) a. *Petr spal přednášku

- z toho plyne, že jedna kategorie může být flexivní v jednom jazyce, ale derivační v jiném;
- např. diminutiva;
- další příklad: *kwakwala* – plurál není konfigurační, ani shodový, takže je derivační;
- podobně pro Warlpiri: čas je sufixem na slovese, nicméně reduplikace se děje i s časem, je-li reduplikace (velmi pravděpodobně) derivační proces, pak čas ve warlpiri je derivační (*pu-ngka*: udeř! / *pungka-pungka* – udeř intenzivně);

- charakteristiky flexe, které byly výše odmítnuty, jsou jen reflexem syntaxe: např. produktivita je vedlejším produktem syntaktických pravidel shody, přidělení pádu, ...;
- morfologie má 2 části: flektivní, která je integrovaná do syntaxe a sdílí její aparát a derivační, která patří do slovníku a je pro syntax neprůhledná;

- lexikon poskytuje list dobře utvořených kmenů;
- tj. slovo bez inflexe;
- pro češtinu to znamená, že mnoho jich tvoří negramatická slova: *učí-*, *žen-*;
- takže nenesou žádný pád, číslo, rod, čas, způsob, osobu, číslo, ...;
- lexikální kmeny jsou tvořeny zcela mimo syntax;
- nicméně mají subkategorizační rysy, které jsou podstatné pro syntax;
- flektivní morfologie se tvoří v syntaxi, ale obojí procesy jsou cíleny na terminální uzly stromu;
- d-struktura je tvořena jako strom s komplexy lexikálních rysů;
- tzn. všechny inherentní rysy jsou specifikovány;

- kopie rysů po celé maximální projekci;
- pak lexikální inserce: kmeny jsou charakterizovány kategoriálně a subkategorizací;
- pak následují pravidla flektivní morfologie, která odvodí povrchovou podobu slova;
- tyto pravidla mají přístup k (i) flektivní specifikaci rysů (morfosyntax) a (ii) lexikální podobě kmene;
- lexikální jednotky musí obsahovat nejen svůj kmen, ale u supletivního tvoření i nepravidelnou podobu (šel: V, [+min]);
- insertuje se ten item, který je nejspecifikovanější;
- Panini/Kiparsky/Anderson: jsou-li dvě pravidla v konfliktu, tak vyhrává specifičtější;